

Víz alatti utazás

En de l'entra
L'entra

- Merülésre felkészülni!

Erre a jeladásra égő cigarettacsikkek repülnek a tengerbe, a matrózok lerohannak a hajó belsejébe, becsapják maguk mögött a búvárnylásokat, és elfoglalják mélységi szolgálathelyüket. A parancsnok a toronyba siet, és bezárja a tetőt maga fölött. A dízelmotorok melyek eddig a propellereket forgatták, most leállnak; a kékolaj elégetéséhez levegő kell, márpedig arra most nekünk van szükségünk. A víz alatt a gépek villamos meghajtással üzemelnek, egy hatvancellás akkumulátor szolgáltatja az áramot, mely a két villamos motort egyenként száz lóerővel hajtja.

Hang a parancsnoki toronyból.

- Minden zárva?

Pater profundus (alsó régió):

- Minden zárva! A hajó merülésre kész! Kinyílnak a merülési tartály vízszelvényei és szellőztetőszelvényei. A tengervíz a ballaszt, amely most beáramlik a merülő tartályokba. A levegő, mely eddig a teret kitöltötte, kiszívva, süvítvé, dühödten hagyja el a tartályok dási helyét. Merülünk. A torony vastag üvegt

Profundus felv. a toronyból
Profundus felv. a toronyból

106

Profundus felv. a toronyból
Profundus felv. a toronyból

107 készült kerek ablakain átszűrődő csekély mennyiségű fény érzékeljük ezt. A víz már az ablakok fölmagasságáig ér. Az üvegen megtörténik a nap sugarai. Aztán a víz még magasabbra emelkedik, és kívül már minden egészen kékké válik. A hajó tovább merül. Hét és fél méternyire vagyunk a vízszint alatt, azaz lebegő helyzetben. (A hajó súlya azonos a felhajtóerővel.) Elértük az utazómélységet. Bekapcsolják az E-motorokat, a mélységi kormány lefelé mozog. A hajó tízfokos fordulatot tesz. A mélységmérő mutatója kileng, jelzi, hogy süllyedünk. A mélységi kormányos jelenti:

- Kilenc méter, tíz méter, tizenegy méter!

Ez a figyelőmélység. A periszkóp hat méter magas, a hajótest magassága pedig öt méter. Így a hajó a periszkóp segítségével még irányítható.

A mélységi kormányos jelenti, hogy a hajó túl nehéz. Az alsó régióban a *pater profundus*, azaz a tengeraltató legénysége „második osztálynak” titulál, kiadja a parancsot:

- Kiegészítő tartályt kiszivattyúzni!

A parancs - az parancs, azt azonnal teljesíteni kell. Tehát megkezdődik a fenékszivattyúval a víz eltávolítása a hajó közepén levő kiegészítő tartályból.

Aha! A hajó megint eléri a helyes úszóhelyzetet, és továbbhaladhat a kijelölt irányban. Mi nem tudjuk, mi is ez az irány, mi észre sem vesszük, hogy haladunk valamerre; nem tudjuk azt sem, milyen mélyen vagyunk, és azt

107

sem, hogy az ellenség már a közelünkben van-e. Mi egyszerűen be vagyunk zsúfolva egy embertelenül szűk acélcsőbe, olajosak vagyunk és mocskosak. Mindezt csak az úr tudja fölöttünk, aki sorsunkat irányítja.

Az úr fölöttünk, aki a sorsunkat irányítja, lábának feszülő izmaival igyekszik tartani egyensúlyát a befelé nyitott toronnyíláson, mindkét karja kitarva, kezében tartja a periszkóp fogantyúját, és miközben forgatja, ő maga is követi annak mozgását.

Néha egészen lassan jobbra, majd egyetlen hirtelen ugrással balra, majd megint egy ugrással jobbra. A szemét egy pillanatra sem veszi el a csótól, parancsokat osztogat a kormányosnak: a hajó menetiránya, a tartandó mélység, hajózebebeség.

Különös: egy hermetikusan zárt, mélyen a tengerbe merülő fülkében belepillant egy cső végén a lyukba, és lát! Látja a saját hajójunkat, melyeket ki kell kerülnünk, majd hirtelen egy ellenségest, melyet meg kell támadni.

- Az egyes és kettes cső kilövésre kész!

A nyomásálló testben minden mozgásba jön. Mindenki tűzkészültségben. A torpedók sok kezének várható mozdulatát mindenki előre látja.

Valamennyiünknek az jár az eszében: ha a hajónk találatot kap, még ha az csak a műszereket rongálja is meg, mindannyian itt maradunk ebben a víz alatti koporsóban.

Anélkül, hogy megsebesülnénk, anélkül, hogy megbetegednénk, ép elmével, anélkül,

hogy elhagynánk azt a társaságot, amelyben vagyunk, elevenen leszünk itt eltemetve. Nem látjuk többé a világot, s a világ sem lát többé bennünket.

Ha viszont mi lövünk, akkor odaát rengeg fiatal ember veszti életét.

A szív zakatol, elnémulnak a szítkozódások, nincs többé humorizálás. Némán és láthatatlanul furakodik közénk egy útitárs, aki felzabálja előlünk a szűken kimért levegőt: a halál.

- Teljes erővel előre! Zárófedelet levenni! Egyes torpedó kész! Kettes torpedó kész!

Parancs a figyelőhelyről: - Figyelem!

A villamosmotorok a legnagyobb erővel haladnak előre. Az idegek is a végsőkig feszülnek. Nem tudunk semmit, nem látunk semmit. Csak a parancsnok lát és tud valamit. De most - most már ő sem lát semmit. Egy utolsó pillantást vetve az ellenségre, behúzza a periszkópot, hogy az el ne áruljon bennünket. Vakok vagyunk.

A parancsnok meghatározza az előretartási szöveget a közeledő hajó elleni támadásra. Még egyszer kitalolja a periszkópot, és a lövény felé fordítja.

- Baloldalt tűz!

A kormányos tízfokonként kiáltja a menetirányt:

- Száz! Kilencven! Nyolcvan!

Parancs:

- Szembe! Azonnal!

Kormányos: - Hetven!

Teljes kiemelti kóborlás

A hajó a meghatározott irányban halad, borzalmas fegyvere kibiztosítva, pontosan célra tartva.

– Egyes cső, tűz!

A parancsnok megnyom egy gombot. A lövedék elhagyja a csövet. A hajót a prézeli tompa surrogása tölti be, mely a csőből áramlik ide.

– Jobbra tíz! (Most ez irányul majd az el-lenségre.)

– Kettes cső, tűz!

A hajó két súlyos torpedóval lett könynyebb. E súlyvesztés következtében túlságosan felugrik majd. Épp ezért lefelé fordítjuk a mélysegi kormányt. A hajónk tízfokos fordulatot tesz. Mindent elkövetünk annak érdekében, hogy nyugalmi helyzetbe hozzuk. Ahhoz a pillanatban megszólal az őrszolgálatos szemét újjólag a periszkópra tapasztva:

– A kettes torpedó jó irányban halad, az egyes túlságosan jobbra!

Ideiglenesen mindkét cső zárófedelét bezárják, míg beleengedik a következő két torpedót.

– Kettes torpedó talált! – jelenti az úr a periszkópnál.

Elfordítja a csövet. A megcélzott hajó megpucol – meddig juthat el? Majd kiderül.

A mélyben töltött idő után a *Felmerül!* *Mindent kiengedni!* parancs következik. A mélysegi kormányt felfelé állítják, a hajó emelkedni kezd, a mélysegmérő mind gyorsabban vibrál, és egyre kisebb mélységet mu-

tat, amikor a skálán a négy méterhez ér, a mutató megáll. Járműünk most szépen vízszintesen áll, az oldalablakokon keresztül megkönnyebbülten látjuk, hogy a napfény már áthatol a vékony vizrétegen, aztán már a víz felületét is megpillantjuk, amit eddig csak a parancsnok látott közvetett módon. Napfény! Napfény!

A hajómotorokat leállítják.

– Mindent kiszivattyúzni!

A tartályokból kiszivattyúzzák a maradék vizet, és kinyitják a torony nyílását. Kék ég, friss levegő, az életveszély elmúlt. Hallani, amint mindenki fölsóhajt. A parancsnok és a kormányos kiugrik a fedélzetre, a többi búváronyláson utánuk az egész legénység – már valamennyien égő cigarettával a szájukban. Beleköpködnek a tengerbe, jól kikáromkodják magukat, és pőfékelnek. Még a tenger is elégedetten nyaldossa a hajó két oldalát: a tartályokból tejfehéren habzik elő a még benne szorult víz.

Készenlétbe helyezik a felszíni hajógépet, a hajó mélyéből jönnek a jelentések:

– Minden kiszivattyúzza! – s ez azt jelenti, hogy valamennyi tartályból eltávolították a vizet. – Minden csukva! – ez annyit tesz, hogy valamennyi szelepet elzárták. És: – Mindkét hajógép kész! – Ez pedig körülbelül azt jelenti, hogy mindkét hajógép kész.

Striker Judit fordítása

A flotta első és utolsó kifutása

Vége a bóják melletti életnek, vége a kikötő életnek, ég veletek pulai lányok! A fedélzetén több mint ezer matróz tolong mellére erősített (de fel nem fűjt) mentőmellényben, elfoglalt ják helyüket a jelzőberendezéseknél, a lövegeknél, a kazánoknál és a hajógépeknél, de némelyek még tábori lapok írásával foglalatoskodnak. Csónakok futnak ki szolgálati küldeményekkel, hivatalos levelekkel, postával és magánküldeményekkel – nagy kár lenne, ha a gőzös elsüllyedne, a fehérnemű nagyon drága, a díszmatrózblúz meg egyenesen megfizethetetlen; az ingóságokat a parton állomásozó hajóhadtest vagy a kikötői tengerügyi hivatal egy barátja veszi kezelésbe addig a napig, amíg csak el nem küldik azokat haza, a hátramaradottaknak – kinek-kinek, ahogy adódik.

Mindkét kéményből sűrű füstfelhő gomolyog, a szél koromszemcsékkel teli füstbe burkolja a fedélzetet; a tisztek meg a matrózok fel sem veszik, de a tejfölszájú tengerész zászlósok egyre csak törölgetik a fekete pótytyóket magukról, és pöccentgetik le a „repül

bbolhakat” tojáshejszinű vagy hófehér matrózblúzukról.

A hajó kifutásra kész, a járópallót felvonatták, a csónakokat rögzítették, az oldalrudakat berakták, befejezték a hajógépek kipróbálását, a távíróbójáról eltávolították az érintkezőt, a távírókábel feltekerescselték, a lánccokat lekapcsolták. Az óriást már csupán egyetlen vontatókötél tartja, mely a bójagyűrűn atkigyózza még mindkét végén a fedélzethez van erősítve.

A kürtös „Horgonyt fell!”-t fúj, mindenki elfoglalja szolgálati helyét. „El a bójáktól!” szabaddá teszük a kötél mindkét végét. A harmincegyes bója, mely hosszú időn keresztül a szárazföldet és az otthont jelentette a számunkra, szabadon himbálózik. Még egyszer utoljára megérinti a hajótestet, mint ha csak anyai csókkal akarna búcsút venni. 1918. július 8-át írjuk, délután öt óra van.

A jelzőkötél alól behúzzák az állványt. A *Viribus Unitis*³⁰ hátsó fedélzetén felsorakoznak az őrszemek. Ez volt az a hajó, mely egykor a világháború első halottait elszállította Szarajevóból arra a helyre, ahol az anyonlőtt Ferenc Ferdinánd és felesége állt a napvédő ponyva alatt. A *Zrínyi* kürtösnének „Figyelem!” jelzésére a mienk „Balra figyelem!”-mel válaszol, odaát a tisztek szalutálnak, itt meg mi. A mi egyik tengerész kadétunk átintget a *Zrínyi* egyik tengerésznének – tegnap este két *signorina* társaságában együtt szórakoztak a Galambfészekben, szép volt,

nagyon szép, most meg az egyikük útnak indul a tengeralattjárók, tengeri aknák és hajógyűk világába, a másikat meg ott marad. Ég veletek pulai lányok! A legénység feszese áll, kezek a nadrágvarrásnál, majd ismét „Phenj”-t fújnak, de aztán alig két-három per múlva már „Tisztelegj!” harsan a következő, majd az újabb és még újabb cirkálóról – valami mennyi szomszédos hajón ott áll feszesen a legénység, köszöntve bennünket, az ismeretlenbe távozókat. Ez a dreadnought, a nagy páncélozott csatahajó első kifutása. Elhagyjuk a barikádzárt, a tengeralattjárók elhárítására szolgáló géppuskaütegél elfoglalja helyét a kezelőszemélyzet. Mögöttünk marad a hullámtörő, kint vagyunk a nyílt tengeren, a szülőföldünk messze van, több évnyi távolságban, talán egy emberélettel is messzebb, mint negyedórával ezelőtt; élj boldogul anyám, élj boldogul feleségem, éjjetek boldogul gyermekeink; már senki sem gondol a pulai lányokra meg a Galambfészekre – elhagytuk a kikötőt. Horthy ellentengernagy, a flotta parancsnoka csak azután megy fel a jelzőhídra, hogy a fedélzeten lévő újságról megkéri, tartson vele.

– Ez valószínűleg érdekelné fogja önt. Levegőösszehasonlítási alapja, hogy milyen volt a parancsnoki híd egykor, s milyen most, és hogy mi a különbség Tegetthoff³¹ meg én közöttem...

Kellő biztosítás mellett futunk ki a tengerre. Egy torpedóromboló előttünk halad, ol-

dalt pedig három-három védelmez. Mi, a torpedóromboló haladunk az élen, a hajósodorbán négyszáz lépésnyire követ bennünket a *Prinz Eugen*, a másik két dreadnought, a *Szent István* és a *Tegetthoff* pedig a második lépcsőben jön majd utánunk. A fasanói külső kikötő védőhálóbárikádján belül este hatkor haladunk el a cölöpmű mellett.

Jelentés: „*Bank Pericolosánál ellenséges tengeralattjárókat észleltek. Az aknakutatók előzőbe vették őket.*”

Éjjel tízkor futunk ki ismét, irány Dél, sebesség tizenöt mérföld óránként.

Veruda magasságában kapjuk a második rádiogramot: „*Ellenséges tengeralattjáró kapcsolatban áll az Arsa cirkálógyűessel.*”

Az egyik kísérőhajót, a 75-ös torpedó megafon segítségével hívótávra rendelik, és az továbbítja a rádiogramot a többi öt kísérőhajónak azzal az utasítással, hogy az *Arsával* való összecsapás esetén erre vonatkozóan semmiféle tájékoztatást ne kérjenek. A hadműveleti osztály helyiségeiben tanácskozik a törzs; Horthy ellentengernagy már elhagyta a parancsnoki hidat. Reggel negyed hatkor horgonyt vetünk Bocche di Tajerban, a Grosso-sziget délkeleti öblében, Zárától délre, és ott töltjük a vasárnapot. A sajei jelzőállomásról rejtjelezett rádiogramokat küldenek a fedélzetre.

Délután leengedik az úszóponyvákat, a matrózok az oldalfala végéről vagy a fedélzetről ugranak fejest a tengerbe, mások a kötél-

hágcsón vagy a köteleken másznak lefelé; a víz egy szemvillanás alatt olyaná válik, mint egy túlnépesedett gyakorlótér. Mindenki másképp úszik, mindenki másféle kunsztokat mutat be, mindegyik másképp van tetoválva, mindegyikük másképpen sült le – trikójának formája szerint –, különféle a fürdőnadrágjuk is: az egyikükön magáratekert kapcarongy van, a másikon levágott szárú alsónadrág, a harmadik viszont sajnálta szétvagdosni, sőt még a nadrágtartóját sem vette le. Ám valahánnyien olyan látványt nyújtanak, mintha fehér hosszúnadrágban lennének, mivel a forró napon valamennyien meztelen felsőtesttel kénytelenek dolgozni, s így a derekukig genytenyebarnára süttek, lejjebb viszont fehérnek, akár a városlakók. Az úszóponyvában élvezett vízi pantomim játszódik le.

Esténként az emberek egymás mellett kúszolnak, énekelgetnek, vagy kártyáznak. Néhányan a hajókönyvtárból kölcsönzött könyveket olvassák. A parancsnoki hídról szemlélve a fedélzetet, az ember maga elé képzelheti az osztrák–magyar térképet, mivel a matrózok szinte népcsoportonként helyezkednek el egymás mellett. Amikor a tengerészet még igazi hajós mesterség volt, amikor még tutajosokra, vitorlakezelőkre, kormányosokra volt szükség, akkor úgyszólván kizárólag az izraeli-aiak meg a dalmáciaiak szolgáltak a flottában, de még a fűtőszemélyzetet is a keresztedelmi hajókról toborzott isztriai olaszokból és dalmáciai horvátokból állították össze.

Elvőházi nem

egyébként még nem is oly régen, az osztrák–magyar tengerészet hivatalos nyelve az olasz volt. De azóta a szolgálat egyre jobban és jobban technikai feladattá vált, és így elkerülhetetlen lett, hogy szerelők, elektrotechnikusok, gépészek, villanyszerelők, öntőmunkások, esztorgályosok és más szakmunkások sokaságát gyűjtsék össze a Monarchia országából. Mostanra hát a német lett a közvetítő közös nyelv s a vezérlési nyelv is, és csak a régivágású kormányosok beszélik a Dahle-top¹² korabeli keveréknyelvet – a trieszti dialektus, a dalmáciai halásznyelv, a tört szlovén és a német szakkifejezések egyvelegét.

Vasárnaponként a páncélhajó belseje, de még valamennyi lövegtornya is teljesen elnéptelenedik. Ám itt olyan találékony technikát alkalmaztak, a tömeggyilkosság olyan szerkezeit vonultatták fel, hogy az még így, kihaltságában is megrázza az embert, aki kis idő múltán megrendülten szemléli az irtóztató csodát. A dreadnought jelmondata ez lehetne: „Hajózni szükséges – élni nem”. A brémai herkeskedők, akik a böles latin mondást felírják céházuk oromzatára, másképp értelmezik ezt, ám a DREADNOUGHT, napjaink szerszeresen borzalmasabb Klaus Störtebek-kerjé³³ számára – mely páncéllal és törvényekkel övezte maga az új tengeri szörny – e szavak könnyörtelenül korszerűek, és e szavak szellemében jár el, amikor kifut: hajózni szükséges ön maga számára, miközben elragadja mások életét, mivel az számára szükséges.

Milyen jól fet van fegyverezve saját lete védelmében s a mások élete ellenében! Négy sima lövegtorony emelkedik ki szürkén az úszó erődről. Nem túlságosan magasak a figyelőhelyről jó messzire el lehet látni felettük, a hajókémények magasabbra nyúlnak ki. Ám az igazság az, hogy nem állítunk valótlan, ha azt mondjuk, hogy ezek a tornyok belülről magasabbak, mint kívülről, mint hogy mélyen benyúlnak a hajótörzsbe, le hét emeletnyi mélységbe. Egészen lent, szinte már a hajófenéknél helyezkedik el a forgótalpa, amelyre a mozgatható szerkezetet illesztették, fölötté a lövedékek szintje, az utána következő szinten lévő rekeszből húzzák fel a lövedékeket, azután következik az oldalsó emelőrekesz, a középső emelőrekesz és a rakodótér, az oromzat manzárdablakaiból pedig három küklöpsz³⁴ kémléi a szárazföldet és a tengert a 305 milliméteres lövegek. A tizennégy méter hosszú és egyenként 53 000 kilogramm súlyú ágyúcsövek párhuzamosan merednek előre a páncélzatból, és olyannyira egyformák, akár a hármassikrek. A parancsnoki hídról egyenként is, együttesen is vezérelhetők; ott mérik be a célt, távirón adják meg a lövegkezelőknek a távolságot és az oldalirányú elmozdulási szöveget, a számok egy táblán jelennek meg, és a lövegkezelő parancsnoknak csupán az a feladata, hogy mechanikusan célozzon, és megnyomja a villamos indítógombot. Húszonhat másodpercre van szükség két kilóvet között, egy-egy toronyból percenként hat lo-

vét lehet leadni, négyszázötven kilós lövedékekkel.

Egy percen belül kétszázhatvan fokos fordulatot lehet végrehajtani a hat emelet mély berendezéssel, mely a legkisebb sebességnél ugyanannyi idő alatt fordul meg a tengelye körül, mint a föld a sajátja körül: huszonnégy óra alatt.

A páncélkalóz nemcsak feülről okád pusztulást – derékszíjából oldalfegyverek merednek: egy tucat 150 milliméteres ágyú, hat belső erődítmény jobboldalt, hat baloldalt. A fedélzeten a könnyűtüzérség helyezkedik el: gyorstüzelő-, partraszálló- és léggömbgyújtó lövegek, mind 70 milliméteresek (L/50 Skoda típusúak) és géppuskák. A tizennégy lőszer-taktárból minden toronyhoz öt lőszerfelvonó vezet.

A torpedóhelyiségbe lépcső visz lefelé; a torpedók, ezek a barna óriás-szivarak állványokon sorakoznak, az egyik már benne is van a szivarszipkában, melyet tengerészeti nyelven torpedóvetőcsőnek neveznek. Egy-egy lövedék hatszázhuszonöt centiméter hosszú, ötvenhárom centiméter széles, és meglehetősen tekintélyes súlyú: hatszáz kilogramm; az acél borítólemez alatt kilencven kilogramm lögyapot. Hermetikusan zárva, mint egy keszon, három méterrel a tenger-szint alatt, ahol nincs szükség se célzásra, se indításra. Fent távol és magasan áll a tiszt a parancsnoki hídon, elektromos irányítással mozgatja a csövet, és elektromos irányítással

tűzel. Azelőtt itt lent távolították el a csősapkát, a tengervíz beáramlott a torpedóvetőcsőbe, és így a csőben a torpedót víz fogta körül. Most egyetlen gombnyomásra süřítt levegő áramlik be, és löki maga előtt a lövedéket a tengerbe. A torpedóvető készülék belső csőve védőbuorkként nyúlik előre a lövedékkel együtt, hogy megóvja azt attól az eltérítéstől, melyet a hajóoldalaknál fellépő víznyomás idézhetne elő.

A torpedó csupán akkor kezd önmagában haladni – mint önálló hajó, mint egy legényiség nélküli tengeralatjáró –, saját vezérlőerejével és saját gépezetével három méterrel a tengerszint alatt, mintegy harmincnégy méter föld sebességgel a nemritkán hatszáz méternyire lévő célpont felé, amikor eléri a vezetőszárnyat, és túlhalad a hajófal oldalán. Amikor nekicsapódik az ellenséges hajónak (mely úgyszintén páncélozott), az elsütőcsap rácsapódik a gyújtófejre, s ettől a robbanótöltet felrobban. A belső cső azonban, miután a torpedót kikísérte a kapuig visszatér, becsukja maga mögött az ajtót, és a következő burjánvendég elektromos vezérléssel máris ott terem...

Ezen a hajón négy torpedóvető van, egy-egy a két oldalon, egy a hajóorrban és egy a hajófarban. Minden egyes torpedóhelyiséghöz rézcsővek vezetnek a légkompresszortól, melyeken keresztül százötven atmoszféra nyomásra töltik fel a torpedókat és a torpedóvetőtárolót, vezetékek kötik össze a parancsnok

el hivat a torpedóhelyiséggel, a torpedóhelyiségeket egymással, a szivattyúkkal és a segédberendezésekkel, a tüzéségi műhelyekbe pedig szócsovék és hangosanbeszélő telefonok továbbítják az utasításokat.

Rettentő borzalmat áraszt ez a dreadnought, száz halállal fenyeget, s ez a százszoros halál magával viheti a hajó egész legénységét is. Ez azonban nem izgatja túlságosan sem őt, sem az ellenfeleit: *Navigare necesse est, vivere non necesse est!*³⁵

Este kilenckor kihajózunk Tajerból, reggel fél nyolckor horgonyt vetünk Slanónál, Calamotta csatornájában, valamivel északra Ragusától.³⁶ Egy csaknem köralakú tavacska közepén fekszik a hajónk. A parton körben hozót, tuskók, mandulafenyők, olajfák, egy kis templom harangtoronnyal, vakolatlan kis kőházak – ám a sziklás háttér szürkeségéből csak a tetőcserepek pirosának elő, s azok is csak elmosódottan, mivel a hajókémények füstje beborítja az egész halványzöld-halványzürke tájat. A *Tára*, *Balaton*, *Orjen* és *Uzok* torpedónaszád-rombolók, a 82-es, 86-os, 89-es, 91-es és 95-ös torpedónaszádok horgonyt vetettek, hogy szemet rakodjanak át tőlünk. Ezek a hajók kettős torpedóvető készülékkel vannak ellátva, ezek – a víz alatti berendezésektől eltérően – torpedóikat nem süřítt levegővel, hanem lőportöltettel lövik ki. A tiszték feljönnek a fedélzetre és megbeszélnek a szükséges intézkedéseket. Ma éjjel hát bekövetkezik...

Ezt mindenki tudja. Előkészítik a műtőszert, meg a hordágyakat, szétrakják az orvosműszereket meg a kötszert, szétosztják a lőszert, a rohamsisakokat és a gázálarokokat, ellenőrzik a mentőcsónakokat, mentőtutatókat, mentőöveket és mentőmellényeket, kiadják az utasításokat. Mindenki izgatott, de elszámítva minden épp olyan, mint egy gyulogsgási roham előtt. A hajón azonban erősebb a fatalizmus, szembetűnőbb a „hősiesség”-et hangsúlyozó hazugság, az egyes ember itt nem tehet semmit, itt nincs menekvés, itt nem létezik egyáltalán semmiféle „egy ember”, itt csak egy egységes hajótest van a *viribus unitis*. A legénység megint előveszi a kártyát (fürdéshez most túlságosan hideg van), a tisztek szemlét tartanak és minden ellenőriznek, s csupán a fiatal tengerészek azok kériek istent és Olaszországot, hogy megkezdődjék az ellenséges támadás, minthogy máskülönben semmi reményük a csapatkezesztre.

A hadműveletek helyiségében rendkívül feszült a légkör, melynek okát este hétkor tudjuk meg a törzs parancsnokától.

– Sajnálatos módon kénytelen vagyok az urakat egy kellemetlen körülményről tájékoztatni. A hadműveletünket ugyanis sajnos elhagyta az isteni gondviselés. Az Otranto szorosbeli ellenséges védővonalat, melyet akartunk vágni, visszavonták Santa Maria di Laikáig, sőt még hátrább. Így tehát elvágta számunkra a visszatut. Az őrnaszádok miatt

nem közlekednek a szállítóhajók sem Brindisiből, Valonából és Tarantóból. Korfuól olasz dreadnoughtok, a tarantói tengetéből pedig francia és olasz motorcsónakok közlekednek felénk. Mindez meglepetésverően ért bennünket, így hát más lehetőségünk nincs, vissza kell vonulnunk.

Minden hiábavaló volt tehát, az osztrák hadiflotta első kifutása csődöt mondott.

Horthy ellentengernagynak, aki mint mindig, ezúttal is a hátsó fedélzeten végzi esti sétáját, gyászos a tekintete. A legszomorúbbak azonban a tengerész kadétek, és némelyikük elégikusan viccelődik:

– Az argonauták elhagyták Pulát, hogy megszerezzék az aranygyapjút, mi meg még a Károly-csapatkeresztet sem vihetjük haza.

Este háromnegyed tízkor felszedjük a horonyt, és megindulunk Pula felé.

Azoknak ott a kazánházban teljesen mindegy, hogy ütközetbe megyünk-e vagy sem. Csak hasonlíthatatlanul rosszabb helyzetben vannak, mint a személyszállító gőzösen szolgáló társaik, minthogy alá vannak rendelve a katonai kényszernek, és a mozgásterük teljesen szűkre szabott. A csatahajón nem sok hely marad az élet számára, ott minden talpalatnyi hely az ellenfél pusztulását szolgálja: fővegeknek és torpedóknak van fenntartva. A *Viribus*nak mindössze tizenkét kazánja van, ezeknek kell biztosítaniuk a húszezer tonna kolosszus haladását húszmérföldes óránkénti sebességgel, és üzembentartaniuk a

huszonöt ezer loerős nyolc turbinát és a számtalan kisegítő gépet. Fűtőgáz nyaldossa az ezerszáz Mannesmann-csővet, miközben az azokban keringő víz is már gáz halmazállapotúvá válik és áramlik a főgép felé. Tizennyolc szénraktárból táplálkozik a tizenkét irdatlan kazán, mely óránként három tonna szenet zabál fel. Készlet persze van bőven, tíz mérőföldes sebességet számítva elegendő vagy hat romezernyolcszázhatvan mérőföldre, azaz biztosíthatja a dreadnought számára az utat egészen az Indiai-óceán közepéig.

Itt lent a forróságban minden tüzelőnyílásnál egy-egy fűtő vívja a maga harcát. A parancsnok kiadja az utasítást, és a kazán már heves csapást mér ellenfele kormos képében, ám egy szemvillanás alatt jön a ripozt egy jól megrakott lapáttal a kazán gyomrába. A parajajcsapódó ajtaja, mely négy másodpercre elszűkíti a küzdőfeleket egymástól. Így megy ez nap mint nap, nap nap után, szűrés és vágás, szűrés és vágás, ember és szörnyeteg fűjtató asszója a pokol tüzében, melyet sem szellőzőakna, sem ventilátor, sem meztelenség, sem védőszemüveg, sem az elfogyasztott tea nem tud elviselhetővé tenni. A hamuelszívó elnyeli ennek a vulkánnak a láváját meg salakját, és undorítóan teleköpködi vele a tengert, és nem engedi be ide a forró levegőt, tajték, gőz, mocsok, szénpor, koromszemcsék és lángnyelvek, remegés, dübörgés, zubogás, sístergés és sötétség túlvilági káoszába a tenger egyetlen

hóvós lehelletét sem, a tizennyolc négyzetméter felületű kémény nem bocsátja be az égbolt piócinyke darabját sem ide, a fehérszemű, kivíborított fogú és izzadságtól lueskos hajú, fekete, eltorzult képű lények világába. Micsoda ellentét van ezek között az elcsigázott rabzólgák meg azok között a szabad fiúk között, akik odafenn a szabad ég alatt fürdenek a napfényben és a tengerben, felkúszhatnak a vitorlarúdon, fel, egészen az éterbe, micsoda kontraszt ez ezekhez a kiaszalódott gépembe-rikhez képest – a főgépész meg eközben azt mondja: – Szinte az egész legénység jelentkezik fűtőszolgálatra – persze, hiszen egynek és másnak inyére a gyakorlatozás!

Reggel négykor kapjuk a jelentést, hogy a *Szent István*, amely előttünk halad, találatot kapott; a torpedó becsapódásakor ötven méteres vízoszlop csapott a magasba.

A fedélzeti korlátok mentén és valamennyi állítópontnál nyüzsgögnék a tiszték és a tengerészek – valamennyien a tengeralttjárókat követik; a kísérőhajók páncéltűzözetként veszik körül a *Viribus*, nehogy ugyanarra a útra jusson, mint a *Szent István*, az osztrák-magyar haditengerészet legnagyobb és legmodernebb csatahajója. Hogy fogja ez a csatahajó átvészelni a hajókárt? Amióta dreadnoughtok léteznek, még egyiküket sem érte torpedótalálat. Vajon üzemképes marad-e?

Egy órával később elhaladunk a sebesült állás mellett. A hajógépei nem működnek, a

hajótest megdőlt, felborulása elkerülhetetlen. De Horthy ellentengernagy ügyet sem vet rá, nem gondol a segítségnyújtásra. Kiadja a parancsot: mindenki köteles a fedélzeten maradni, hogy üzemképessé tegyék a hajót. Mi nem szakíthatjuk meg az utunkat. Mert ha mi, a zászlóshajó is találatot kapnánk, akkor ünnepelnének csak az olaszok!

Tisztjeink távcsővel szemlélik a sebesülteket a hajót.

– Vízbe fülnek valamennyien – mormogják halkán, elrakva tábori látesővét az öreg hajó gépész... A *Tegetthoff* farában ott áll a filmfelvevőnél a tűzérési mérnök, és csak tokat a gépet, megörökítve a süllyedő *Szent István*, kétségbeesetten ide-oda rohangáló legénységével egyetemben.

Zára magasságában kapjuk a hírt, hogy a *Szent István* már süllyed. Csak reggel hatkor, amikor a folyamat már nyilvánvalóan megindult, hangzik el a „Le a hajóról!” parancs, amire a hajótest olyan hirtelen dőlt meg, hogy csupán néhányan tudtak a fedélzetről a vízbe ugrani, a legtöbben egyszerűen belerepültek a tengerbe. Őket a torpedórombolók és a *Tegetthoff* menekítette ki. Négy tiszt és a legénység vagy száz tagja eltűnt – vagy a tengerbe fúltak, vagy a felborult hajótest temette őket maga alá. Mi akartunk átvágni az olaszokon, és az olaszok vágtak át minket.

A tisztgyűlésünkön mindenki porig volt sújtva. Mindenki azt mondja, a mai nappal a dreadnoughtok sorsa megpecsételődték.

A flotta szégyenletes visszavonulása, a százmatróz vízbefúlása, és mindenekeelőtt a félmilárdért felépített hajó megsemmisítése ennek a gigantikus fegyvernek a tökéletes hasznavehetetlenségét bizonyítja. Megállapíthatatlan, miért is történhetett, hogy nem tartották ki a válaszfalak, hogy egyetlen találat következtében a víz alá merült az egész kolosszus. A szállítási megbízások körüli korrupciót emlígetik. Hogy rossz minőségű volt az alapanyag, meg más efféléket.

Este háromnegyed hét van. Amikor elhajóunk a pulai kikötőben a *Szent István* üres bójája mellett, minden tekintet arra szegeződik. Hét órákor megint ott horgonyzunk a 11-es bójánál. Nem sokkal ezután csónakok kötnek ki: a parancsnok, Seitz sorhajókaptány és a *Szent István* törzstisztszijeit jelentést tesznek a hajótőrésről.

A rá következő napokban a tengerészkarómban olvassuk a hadügyminisztérium tengerészeti hivatalának hivatalos közleményét: „A *Szent István* az Adriára történt egyik éjszakai kifutása alkalmával találatot kapott és elsüllyedt. Maxon del Roewid sorhajóhadnagy, Sernitz főgépész és Müller tengerészkadét, valamint a legénység mintegy nyolcvan tagja eltűnt. Serda tengerészkadét életét veszítette. A legénység többi tagja megmenekült.”

A *Stefani Hírgyűjtemény*³⁷ a következő tájékoztatást tette közzé: „Folyó hó 10-ének hajnali szürkületében a Luigo Rizzo korvett-

ezért adták az életeteket, de hisz valamennyi medáliátokért összesen sem tudjátok márt megvásárolni az isten napiját, szegény ifjak! Még öt asszony is nyugszik itt, akik szintén a „Haza iránti kötelesség” áldozatai: lőszerkészítők, robbanószergyártók – ha egy szénbányában lététek volna halálotokat, akkor nem járna ki nektek a „Hazáért áldozta élet” felirat, és egyetlen hősi temető sem fogadt volna be testeteket.

Tömegsír, amilyet a szárazföldi ütközetek után mindig látni, itt kevés van. Meglehet, ez lesz az első.

A tábori lelkész az előírás szerinti szavakkal és az előírás szerinti mozdulatokkal áldja meg a hatalmas sírgödört, melynek peremén szigorú rendben fekszenek a koszorúk, melyeket közösen rendeltek meg a parancsnokság által jóváhagyott pénzüsszezből. Ugyanilyen rendben sorakoznak négyszer ötös sorokban a tökéletesen egyformán elkészített koporsók. Húszan fekszenek itt, a *Szent István* száz halottja közül, ám neveik sehol sincsenek feltüntetve. Itt nincsenek hozzátartozók, és nincs gyász sem.

A tengerészmenetben, melyet egy tengerészszázados vezényel, nem a *Szent István* matrózai haladnak, mivel nekik nincs többé díszegyenruhájuk, ami ugye, egy ilyen reprezentatív aktusnál elengedhetetlen. A küldöttségek tökéletesen tudatában vannak önmön méltóságuknak. Elöl helyezkedik el a tisztikar mindannyiuk arckifejezése nagyon komoly,

Ugy a domborzat

hiszen valamennyien a halott hajóra gondolnak, mely a legújabb, a legjobb és legnagyobb volt, s melynek megépítése hatalmas összegbe került, s mely egynegyedét képezte az egész dreadnought-flottának, s mely tizenkét 30,5 centiméteres tarackot vitt magával a tengeri mélységbe, azaz többet, mint amennyivel Putin összes erődítményei rendelkeznek, és még vagy harminc löveget, torpedóvető készüléket meg egyebet, hát ez valóban nagyon szomorú. Némelyek valószínűleg arra is gondolnak, hogy a feletteseik kirúgnak majd rájuk; ám a sírgödörben fekvő tengerészekre, meg arra a másik százra ott a tenger fenekén nem gondol senki sem: *vivere non necesse est.*

Feltűnik a moszattal és rézrozsdával borított búvárnaszád legénysége, mely tegnapi éjjelt érkezett vissza Nyugat-Afrikából; két embert hátrahagytak, hogy őrizzék az ötven tonna tevéket meg a négy fiatal muflont, melyek a pulai gyerekek legnagyobb öröme az Adria parkban legelésznek. Néhány idevalósi fiatal lány és egy rakás gyerek a katonazenekar nyomába szegődött, s most az egyik dombrol szemléli a ceremóniát.

A kis zenekar egy korált játszik, majd a görögkeleti pap vég nélküli halotti beszédet mond, a zászlós kiadja a parancsot a dísztűzre, a kezek egyszerre lendülnek a tölténytáskához, „Felkészülni – tűz!”, a díszlövés sikerült, valamennyi lövés egyszerre dördült. Az elsüllyedt dreadnought parancsnoka három fogót hajít a gödörbe, összevágja a bokáját,

és alázatosan továbbadja a lapátot a flottaparancsnok úrnak, az pedig udvariasan Cleon kikötőparancsnok úrnak.

Innentől fogva nincs már szó sem alázatról, sem udvariasságról, most már csak a szolgálati rangsor számít, tábornokok és tengeri gyök, tisztek és kadétek adják át sorban egymásnak az ástókat a katonai rendeleti közlönyben álló sorrendben, majd a tiszthelyettesek következnek, aztán a matrózok és a katonák. Az ünnepségnek vége; a kivonultatott alakulat felsorakozik a temetőfal mellett. Szakasz jobbra át – figyelem, vigyázz, kettős sorokban balra át, lépés indulj, a zenekar a Radetzky indulót játssza, Pula himnusz és nőnemű fiatalosága pedig füttyörszve és karontfogva csatlakozik a vidám menethez, ott lenn húzó koporsó fekszik, ég veletek, pulai lányok. A tisztek leveszik a csákóikat és a sapkáikat, hogy megtöröljessék izzadó homlokukat, a garattáival kinalgatják egymást, és elindulnak a tisztikaszinó felé arról beszélgetve, hogy mit eltemették a dreadnoughtokat.

Striker Judit fordította

Beckstein

Légi felderítés Velence fölött

húgh nyúl?

Is ismeretel

Tróskala
Emlék
Nézős
Lévegő

Melegszik a nedves, kék pusztaságon a paripa, a szél a képmbe söpri főfája tájékhajját, a paták fölverik a pálya hús anyagát, hvarogva.

Akkor megemelkedik, ágaskodni kezd e kétlű lő, a levegő belemeg a nyíhogásába, még néhány erőteljes rúgás a hátsó lábaival, a következő pillanatban elhagyjuk e föld színét, kifeszülnek a szárnyak a szárazabb lévegőben immár, és lebegünk olümposzi magasokba.

Ó, mennyivel remekebb utazás ez, hidrop-láton, mint az aeroplánok! Előttem nincsen motor, hogy gázt pufogjon orrombamentembe, légsavar se zárja el a kilátást. Messze mögöttem ül a pilóta, a motor felette akatol, és ha leszállni akarnánk, nem kell alkalmas síkot keresgélni, hiszen ott van alattunk a végtelen leszállópálya, a tenger. Hatalm a jármű tovább halad akkor is, ilyen a motorja – mondom, kétlű.

Alacsony repülünk, ezernégy száz méterem mindössze. Alattunk a bordás biztosítóháló; a víz. Azúrkék, rajta sötétebb sávok. És

Widener - légtérkép
133

ott mászik valami fekete bogár – a mi árnyunk. Peremén élénk színű térép! Minden csaknem olyan, mint a valós világ, csak sok százszoros kicsinyítésben, és a gyerekek a takarosan kivágott kartonokat túlságosan ferdén illesztették egymáshoz, ezért nem adja a kép a valóság illúzióját. „Ábrázoljatok egy felszívet, formája egyenlő oldalú háromszög!” Igen, hát emlékeztet valamelyest Isztriára; csakugyan, ilyen lehetne Isztria térképe! Mérték 1 : 1400. A hasonlóság olyan megkapó, hogy az ember úgy nézi például annak a tengerbe előretolt, ellipszisforma városkának a látképét, mintha várná, hogy még a neve is oda lesz gombostűzve: *Rovigno*. De hát akkor itt lesz mindjárt a Leme-csatorna torkolata is, és utána Parenzo, a nagy város, azon túl még, a háromszög másik oldalán, a hegyvonulat. És lássunk csodát, itt a csatorna, itt a város is már, itt jönnek a csúcsok, valóban, ez Isztria!

Csak a sötétebb zöld szín jelzi, hol vannak a ciprusok, a gabonaföldek sárgája csupán árnyalatként üt el a zabföldek sárgászöldjétől. Fényesen, világosan metszik az utak a tájat. Halászladikokat látok kikötve, mintha korallok lennének felfűzve zsinórra; a torpedóhaszad pedig, mely a tengert szeli, olyan, mint egy ezüstös farkú gyöngytyúk, és a vitortlás mintha apró tejüvegcsilánk lenne csak. Hanem a legszebb az a smaragdszalag, melyet a part vonala formáz: a tenger sekély vízcsillog. A fenéig látunk. Pointillista festő

műve ilyen; és itt kövek és sziklatömbök a pontok.

Balra tartunk, emelkedünk. Ha a magas-
mértő és orrunk nyálkahártyája nem árul-
na el ezt aényt, kiderülne abból, hogy al-
tunk a hajók, melyek amúgy is olyan parányi-
ak voltak, továbbtörpülnek. Bal felől elhagy-
juk San Giovanni di Pelago sziklaszigetét,
amelyen csupán egyetlen világítótorony-őr él
a családjával.

Most előttünk a kékeszöld végtelenség,
szelcsíkok tagolják. Felhők azok ott, ha sze-
münket erőltetjük, a láthatáron, vagy már az
Appenninek csúcsai?

A víz alatt polipok imbolyognak. Tudjuk,
hogy valójában aknák, de nem törődünk ve-
lük. Aknákat, tenger alatti bombákat és ve-
szelmes közlekedéseket kutatni a közelfel-
derítés dolga. Céljaink ma távolibbak, hiszen
mi most távolfelderítést végzünk. Elöttem
forgatható géppuska, és ha sürgős kapcsolat-
teremtés szükséges, van rádiókészülék, mely-
nek antennája lelóg a fedélzetről. Első számú
fogverem azonban a lábaimnál hever: a ti-
zenháromszor tizennyolcas fényképezőgép.

És ha a masina jól működik majd, feladato-
mat máris teljesítettem. Feltéve, hogy vissza-
lérek. Vagy legalább a negatívok hazajutnak.
A pilóta teljes gázt ad. Vagy azért ez még
nem is teljes, mert a lehetőségek végső határa-
it nem nyomja előre a gázkart. Egy kis tartá-
lók erőt hagyunk a motornak, végszükség
esetére. Percenként ezerháromszáznolcv-

nas fordulatszámmal repülünk, a maximum percenként ezernégy száz; ez a hús fordulat húzna ki minket bármi csávából?

Már negyven perce haladunk északnyugatra. Feltűnik egy hosszú sziget, mögötte egy szép-szép város.

A keskeny, erdővel szegélyezett sziget a Lido, és a Lidón vannak az erdők. Ferdén égnek meredő rudakat látunk, és a következő pillanatban mindből kerek lyuk lesz: függőleges ágyúcsövek, a San Niccolò-erőd légvédelmi ütege.

Húszfordulatnyi tartalékunkat ezennel igénybe vesszük.

Ott vagyunk a Lido északi bejáratánál, csak egy kicsit feljebb, a hullámtörő előtt. Gyermeki kezek művei ismét: gyufaszálak a kék asztalterítőn. Valójában kikötői barikádok, tekintélyes vastagságú farönkök.

Ötvenlépésnyire melletünk, s igen mélyen alattunk barna test pukkan szét, és úgy hányja a sugarakat, mint a vizet a szökőkút. Kihajolok, hadd lássam jobban. Tíz ilyen szökőkút pörög, kavarog, és a Niccolò – Mikulás apó! – kerek lyukaiból a „szeretet” további jelei villognak kurtán.

Különös, hogy hang nem ér fel hozzánk. Odalent ágyúk dörögnek, távirókészülékek kopogják érkezésünk hírét minden ütegállásnak, a velenceiek föl-le futkosnak, némelyek talán el is bújnak bombabiztos fedezékekbe, és ezek, ezek néznek föl ránk. Mi azonban

nem látunk senkit; és nem hallunk semmit, csak a motorunk zúgását.

De hagyjuk az elmélkedést! Erre most nincs idő. Itt okosnak kell lenni. Jobbra az Arsenale, a lagúnák városának északkeleti csücske. Város a városban. A négyzetes medence körül szürke koporsók, azaz: hosszúkás alakú műhelyek tetői, a legszélső sarokban egy átvágott selyemgubó, benne báb – egy szárazdoki; a hernyó legbelüli a csatahajó. Sardegna típusú; a Scali da Construzioni – a hajógyár – medencéjébe pedig egy cirkáló, három torpedónaszádót és egy rombolót kötöttek ki – valójánál is egy kis orvosi kezelesre van szükségünk a Balaton után; ez itt nem tóként, hanem hajóként értendő, amivel alighanem „találkoztak”. *Croch maly*

Mind ezt megörökítem. Fényképezőgéppel ide-oda hajladozok, megcélzom északkeletet, és kattintgatok; itt is mintha revolver riasztást húznám el.

És pilótám, aki csak erre várt, már fordul a balra. Legfőbb ideje! A Lidóról repülőök szállnak fel. Aggódó pillantás a mélybe: két Nieupoort jön, de még messze lenn.

Búcsúpillantás jobbra. Parányi sörték a Rivin degli Schiavoni partján: békés gondolák, ismerőseim messi időkből. A harangtoronynak csak a tetejét látom, árnyát azonban fenégesen és kezesen nyújtóztatja – tessék! Szent Márk-templom. Doge-palota, Zecca, könyvtár, a prokuratori épületek! Titeket most nem látlak, harangkongató óriások a

Torre d'Orologión; törpék vagytok! Vagy el-
bújtatok...? A város S betűjét látom még, a
nagy Canalt.

Fényképezésem óta már csaknem két per-
telt el. Most a Santa Elisabetta-erőd is „re-
zendit” ott a Stabilimento Bagni közeléből, és
délebbre az Alberoni-erőd szintén bekapcsol-
lódik: torkolattüzek, a pukkanó rakéták bar-
na felhőcskéi pedig egészen közel úsznak
(Hazaérve látni fogjuk, hogy a bal szárnyat ki
is lyukasztották lentről.)

A lagúna déli kikötőbejáratánál, Mala-
moccónál fényképezek másodszor: ott van
nak kikötve a Littorale di Malamocco és a
halott lagúna között a hadihajók, ilyesmik
érdekelnek.

A pályaudvarnál, a tengerészeti szállítás
medencéjében semmi érdekes. Jelt adok bal
kezemmel, és a hidroplán máris merész ka-
nyart ír le, menekülünk, bele még mélyebben
a firmamentumba, de most ellenkező irányba
délkeletnek, hazafelé. Szolgálatilag kutató
szem pillant Chioggia felé, magánjelleggel ap-
góó nézi a két egyszárnnyút. Felkészülök rá,
háttha géppuskáznom kell; de a gépek nem
merészkedhetnek a tenger fölé...

W Két óra múlva a még mindig egy kicsit
remegő orrlükű lovat visszaviszik istállójába.

Horvátok befejeztek
Tandori Dezső fordította

Versch eger

Nyugati front, 1918

Katonák, ha beszélgetnek a vasútállomás-
kon és a helyi vonatokon, mely utóbbiak a
franciák keleti vágányain haladnak, közel a
belga határhoz, párhuzamosan a Meuse me-
nyén át a délnek vezető hosszúsági fokokkal,
katonák, ha beszélgetnek, átszállván e szerel-
vényekről a végállomásokon a front vasúti
víványaira, a keskeny nyomtávú szállítói-
vonalra, katonák, ha beszélgetnek, minde-
nyit ezt mondják:

„Vége – de hát ha vége, akkor miért nem
mondják ki végre?”

Ausztria kiszállt, Bulgária kiszállt, Német-
országot a Marne mellett megverték, az Aisne
mellett megverték, Amerika egyre újabb csa-
patokat dob át, küldhet akár még egymillió
embert, kétmilliót, ha jonak látja.

Vége – de hát ha vége, akkor miért nem
mondják ki végre? Miért kell még mindig
frontra mennünk, miért áldoznak még min-
dig emberéleteket – egy veszett ügyért?

Igen, azt így külön-külön mindenki tudja,
hogy vége, ám az összesség nem tudja, és a